

Kırsal İyi Olma Hali Kavramı ve Ölçümünün Türkiye Kırsalı Bağlamında Değerlendirilmesi

Özgür Burçak GÜRSOY¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Beykoz Üniversitesi İYBF İşletme Bölümü, burcakgursoy@beykoz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5484-6533

Öz: Pandemi sonrası oluşan iktisadi ve sosyal koşullar, teknolojik gelişmelerin de katkısıyla mekânsal algıları değiştirmiştir. Tarihî açıdan “geri” olarak kurgulanan kırsal alanlar, insanlığın daha iyi yaşam beklentilerini içerecek şekilde yeniden gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, “kırsal iyi olma hali” kavramı, tanım ve ölçüm yöntemleri bakımından tartışılmaktadır. Kırsalın neresi olduğu ile başlayan bu tanımlama çabasında, sadece farklı kırsallıkları ayırt etmenin önemi değil aynı zamanda amaç, aktör ve politika düzeyindeki farklılaşmalar da vurgulanmakta ve kırsal iyi olma hali bir “fırsatlar coğrafyası” olarak kurgulanmaktadır. Bu çalışma, ilk olarak kırsal iyi olma tanımlarını ele almakta ve kavramın ölçümüne dahil edilebilen farklı değişkenlerin neler olduğunu sunmaktadır. Farklı ülkelerde kavram, yoksulluk, gelir ve iş imkanları, sosyal sermaye, hizmetlere erişim, doğal ve kültürel miras, ulaşım, güvenlik ve sağlık koşulları gibi boyutlar dahil edilerek ölçülebilmektedir. Ardından, kırsal iyi olma halinin Türkiye’de hesaplanabilirliği üzerine düşünülerek TÜİK ve diğer resmî kurumlar tarafından sunulan istatistiklerle kırsal alanların güncel tablosu çizilmektedir. Ayrıca ülkemiz özelinde kırsal iyi olma kavramına dahil edilebilecek özgünlükler; tersine göç, üretim teknolojilerinde ve ürün bileşiminde çeşitlenme, tarım dışı gelir kaynakları, kooperatifleşme ve yoğun dış göç olarak tartışılmıştır. Bu araştırma, birincil kaynak olarak OECD ve TÜİK veri tabanlarını ve resmî kurumların konuya dair raporlarını taramıştır. Sonuç olarak bu makalede, kırsal iyi olma hali kavramı tanıtılmış, ölçümüne dair farklı yaklaşımlar ve göstergeler ortaya konulmuş, Türkiye’deki kırsal alanlara dair istatistikî veri durumu sorgulanmış ve bu kavram ışığında dikkate alınması gereken özgünlükler tartışılmıştır. Bu yönüyle, hem iyi olma hali ve kavramı etrafındaki hem de Türkiye tarımsal yapı/kırsal kalkınmaya dair alan yazına katkı sunmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal iyi olma, ölçüm, kırsal kalkınma, Türkiye

Jel Kodları: I31, I32, O18

An Evaluation of the Rural Well-Being Concept and Its Measurement in the Context of Rural Türkiye

Abstract: The socio-economic conditions after the pandemic and recent technological developments have changed spatial perceptions. Rural areas, which were historically constructed as “backward,” are being reinvented to include better life expectations of humanity. The concept of “rural well-being” is discussed in terms of definition and measurement methods. In this definition effort, which starts with where rural is, not only the importance of distinguishing different ruralities but also the differences at the level of purpose, actor, and policy are emphasized, and rural well-being is constructed as a “geography of opportunities”. This study first addresses the definitions of rural well-being and presents different variables included in its measurement. In different countries, the concept can be measured in terms of poverty, income and job opportunities, social capital, access to services, natural and cultural heritage, transportation, security, and health conditions. The current picture of Türkiye’s rural areas is drawn with the available official statistics to consider the possibility of measuring rural well-being. The characteristics of the Turkish rural landscape that measurements can include are reverse migration, diversification in production technologies and product composition, non-agricultural income sources, cooperatives, and intensive external migration. This study uses OECD and TÜİK databases and the reports of official institutions as primary sources. As a result, it introduces the concept of rural well-being,

Atıf: Gürsoy, Ö. B. (2025). Kırsal İyi Olma Hali Kavramı ve Ölçümünün Türkiye Kırsalı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(2), 491-508.
<https://doi.org/10.30586/pek.1584142>

Geliş Tarihi: 13.11.2024

Kabul Tarihi: 16.02.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

different variables in the calculations, and the current condition of Turkish rural areas that can be considered specifically. The article contributes to the literature on well-being and agricultural structure/rural development in Türkiye.

Keywords: Rural well-being, measurement, rural development, Türkiye

Jel Codes: I31, I32, O18

1. Giriş

Savaşlar, kıtlıklar, salgın hastalıklar ve doğal afetler ile sarsılan çağımızda, sınıflı topluma dair eşitsizlik, bölünmüşlük, adaletsizlik ve yoksulluk gibi kadim sorunların yeni tezahürleri altında “iyi” olmak mümkün müdür? Bu hayli zor soru ve ona verilen yanıtlar, modern kapitalizmin geldiği noktada düşünölmeye başlandığında, sürdürülebilirlik, dayanıklılık, dayanışma gibi karşımıza en çok çıkan kavramlardan bir diğeri de “iyi olma hali”dir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel ortamın belirlediği ve insana yaraşır esenliği hedefleyen iyi olma hali kavramı, özellikle son yirmi yılda sosyal bilimlerin farklı dallarında araştırmalara konu olmuştur. Bireysel bir sağlık halinden toplumsal bir aradalığın adil ve yaşanabilir olmasına doğru uzanan kavramsal yolculuğunda iyi olma hali, mekânsal bir anlam da kazanarak kırsal alanlar bakımından tartışılmaktadır. Bu makale ilk olarak, kırsal iyi olma hali kavramını ve kavrama içkin olabilecek ölçüm göstergelerini güncel yazın üzerinden tanıtmayı amaçlamaktadır.

Kırsal iyi olma kavramı, son yıllarda gündeme gelen haliyle “bir fırsatlar coğrafyası” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, kırsal alanlara dönük yeni yaklaşım, amaç bakımından ekonomik, toplumsal ve çevresel olanı çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır. Burada farklı kırsal alanların kendi özgünlüklerini dikkate alan, ana aktörleri bakımından kamu, özel ve üçüncü sektörü tüm süreçlere dahil eden ve çoklu politika odakları ile bütünleşik bir yaklaşımın sahiplenildiği görölmektedir. Bu haliyle, yoksulluktan toplumsal cinsiyet eşitliğine, hizmetlere erişimden istihdam olanaklarına, ruh sağlığından bağımlılık oranına, doğayla kurulan bağdan suç oranına, sosyal sermayeden topluluk aidiyetine kadar pek çok göstergenin dahil edildiği çok boyutlu ölçümlemeler alan yazında tartışılmaktadır. Öte yandan, kıyaslamalı çalışmalar için zorunlu olan ölçümlerde standardizasyonun sağlanması için daha kat edilmesi gereken çok yol olduğu da görölmektedir. Ülkelerin, ülkeler içindeki bölge ve alt-bölgelerin kendi özgünlükleri içinde değerlendirilmesi kavrama işlevsellik kazandırma çabalarında önemli olacaktır. Her durumda küresel ölçekte yaşanan sorunların yarattığı yorgunluk, teknolojinin yarattığı olanaklar sonucu mekânsal algılarının değişmesi olgusuyla birleştiğinde, kırsal alanların yeni cazibe merkezleri olarak kurgulanma eğilimi güçlenmektedir. Bu eğilimi ve yaratabileceği dönüşümü araştırabilmekte, verili bölge özgünlüklerini içerecek şekilde “iyi olma hali” kavramına işlev kazandırılması anlamlı bir yol olacaktır.

Türkiye, yüz yıl önce kurulduğunda nüfusunun ezici çoğunluğu kırsal alanlarda yaşayan ve geçimini tarımla uğraşarak sağlayan bir ülkeydi. Cumhuriyetin ilk yüz yılı bitiminde bu durumun dramatik şekilde değiştiğini görüyoruz. Bugün Türkiye’de toplam istihdamın yaklaşık %18’i tarımdadır ve sektörün milli gelire katkısı %6,5 civarındadır (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2024). Kırsal alanlar ise Türkiye yüzölçümünün yaklaşık %93’ünü kapsamaktadır ve nüfusun %17’si bu alanlarda yaşamaktadır (TÜİK, Kent-Kır Nüfus İstatistikleri, 2023). Bir asır sonunda, şehirler ve tarım-dışı sektörler lehine değişim çarpıcı olmakla birlikte Türkiye’de kırsal alanların ve tarımsal üretimin tamamen önemini yitirdiğini söylemek hayli güçtür.

Coğrafi büyüklüğü, istihdamdaki payı ve milli gelire katkısıyla Türkiye’de tarım kesimi halen önemli olsa da son yıllarda yaşanan politika değişimlerinden olumsuz etkilendiği, tarımsal ürünler açısından dışa bağımlılığın arttığı, verimlilik artışının sağlanamadığı, sektörün ekolojik etkisinin yeterince dikkate alınmadığı ve gıda

enflasyonunun yüksek olduğu güncel tartışmalarda belirtilmektedir. Öte yandan, kimi bakış açılarına göre ise Türkiye tarımı gelişkin üretim ve pazar ilişkilerine sahip, ihracata katkısı önemli, yerleşik üretici gruplarının üretimde olduğu, ulusal ve uluslararası şirketlerin işleme, pazarlama ve lojistik sahalarında faaliyet gösterdiği bir değer zinciridir. Başka örneklerin yanı sıra mesela *Forbes Türkiye* dergisinin Eylül 2024 sayısında yayınlanan “İleri Tarım: Türkiye’nin Sürdürülebilir Tarım Gündemi” dosyasındaki yazı ve röportajlarda, Türkiye’de tarımın teknolojik gelişmeler, kurumsal altyapı, kamu ve özel yatırımlar sayesinde önemini koruyacağı ve hatta arttıracığı beklentisi hakimdir. Dahası gıda güvenliği, adaleti ve sağlıklı gıdaya erişim konularında artan farkındalık da bu eğilimi güçlendiriyor gibi görünmektedir.¹ Kırsal alanların ev sahipliğini yapacağı bu gelişmeleri daha iyi kavrayabilmek adına kullanılabilecek kavramsal setine “kırsal iyi olma hali”ni katıp katamayacağımız üzerine bir değerlendirme sunmak bu çalışmanın ikinci amacıdır.

Bu amaca ulaşmak için öncelikle Türkiye’nin kırsal alanlarına dair güncel veriler derlenmiş ve 2014’te yapılan idari bölünüşteki değişim sonucu cari bir kırsal tanımının olmaması ve bunun yarattığı sorunlar ortaya konmuştur. Ardından, bu yokluk halinin giderilmesi için yapılan kimi çalışmalar ve nüfus dağılımını sunan TÜİK’in oldukça yeni bir tasnifi tanıtılmıştır. Nihayetinde bu çalışmalar çerçevesinde ulaşılabilir en güncel verilere dayanarak Türkiye kırsalının güncel durumu anlaşılmaya gayret edilmiştir.

İstatistiki altyapı eksikliğinin ötesinde Türkiye kırsalında son dönemde çarpıcı dönüşümler yaşandığı bilinmektedir. Kapsamlı saha araştırmalarının bulgularına dayanarak sunulan bu değişimin önemli unsurları olarak tersine göç, üretim teknolojilerinde ve ürün bileşiminde çeşitlenme, tarım dışı gelir kaynakları, kooperatifleşme ve yoğun dış göç sıralanabilir. Bu eğilimlerin yerellikler bazında yarattığı etkilerin, “kırsal iyi olma hali” kavramına Türkiye özelinde işlevsellik kazandırma çabasına dahil edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Her durumda Türkiye gibi coğrafi olarak oldukça büyük, bölgesel farklılıkları belirgin, nüfus bakımından kalabalık ve toplumsal yapıda çok katmanlı çelişkiler barındıran bir ülkede pilot bir yerellik üzerinden kavramı düşünmek yerinde olabilir. Araştırmanın birincil kaynağını OECD ve TÜİK veri tabanları ve resmi raporlar oluşturmaktadır. Bu makale, hem iyi olma hali ve kavramı etrafındaki hem de Türkiye tarımsal yapı/kırsal kalkınmaya dair alan yazına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. Kırsal İyi Olma Hali Üzerine Çalışmalar

İyi olma (well-being) kavramı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal bilimlerde, özellikle psikoloji, sosyoloji ve ekonomi alanlarında önemli bir inceleme konusu haline gelmiştir (Larson, 1993). İlk olarak refah düzeyi ve yaşam kalitesi ile ilgili araştırmalarda yer alan bu kavram, zamanla daha geniş bir anlam kazanmış ve bireylerin özne durumlarıyla ilgili bağlam, toplumsal koşullardan nasıl faydalandıkları ve deneyimlediklerine dönük bir açılım ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır (Nussbaum ve Sen, 1993). Bu geniş tanımlı haliyle iyi olma kavramı, bireylerin toplumsal rolleri, ekonomik fırsatları, sosyal ilişkileri, toplumsal katılımı ve kamu hizmetlerine erişimiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir (Keyes, 1998). Kavramın nasıl ölçülebileceğine dönük esaslı kurumsal itki ise OECD’den gelmiştir. Milli gelirin ötesine geçen bir perspektifle büyük dönüşümlerin etkisi altındaki bireylerin, ailelerin, toplumun, sonraki nesillerin ve genel olarak gezegenimizin iyi olma halinin nasıl anlaşılması gerekeceğine dönük değişkenleri tanımlamayı amaçlayan bir misyonla OECD, son yirmi yılda önemli araştırmalar ve çalışmalar gerçekleştirmiştir (OECD, 2023).

Bu çalışmalardan bir tanesi de kırsal iyi olma kavramı üzerinedir. OECD’nin 2020 yılında yayınladığı *Rural Well-Being: Geographies of Opportunities* başlıklı rapor, kırsal iyi olma hali kavramının uluslararası düzeyde tanımlaması ve ölçüme işlev kazandırılması

¹Benzer temaların “III. Dünya Savaşı çıkma ihtimali” bağlamında tartışıldığı ve “Türkiye’nin kendine yeterliliğinin kırılgan olduğunun” vurgulandığı güncel basından başka bir örnek için bkz. “III. Dünya Savaşı çıkarsa gıda cephaneliği hazır mı?” yaz. İrfan Donat, *Oksijen*, 5-11 Temmuz 2024, s. 34.

girişimlerinin en kapsamlısını sunmaktadır. Kırsal alanların günümüz dünyasında muhtelif düzeyde fırsatları içinde barındıran mekanlar olarak kurgulanabileceğini vurgulayan çalışmada, önerilen çerçevenin önceki perspektifler ile farkları vurgulanmaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere, yeni yaklaşım; amaçlar, politika odağı, araçlar, anahtar aktörler ve paydaşlar, politika yaklaşımı ve kırsal tanımı bakımlarından hem eski hem de “yeni kırsal” paradigmalardan ayrılmaktadır.

Buna göre kırsal, artık ne eskisi gibi kentsel olmayan ne de bir mekânsal varyant olarak tanımlanmaktadır. Kırsal iyi olma kavramı etrafındaki kavramsallaştırma, üç tip kırsal alan ayrımı yaparak mekânı, *fonksiyonel kentsel alanlar içindeki kırsallık, kentlere yakın kırsallık* ve *uzak kırsallık* olarak sınıflamaktadır. Bu katmanlı bakışla, iyi olma hali sadece bir iktisadi gelişim olarak görülmemekte ayrıca toplumsal ve çevresel boyutları ve bunların iç içe girgin yapısı savunulmaktadır. Yine, aktörler artık eskisi gibi sadece çiftçi örgütleri, hükümetler veya yerel otoriteler değildir. Bütünleşik bir kırsal kalkınma yaklaşımıyla, çok düzeyli yönetim ile kamunun, kâr amaçlı firmalar ve sosyal girişimler olmak üzere özel sektörün ve sivil toplum örgütlerini de içerecek şekilde üçüncü sektörün geniş spektrumlu desteklenmesi gerekliliği öne sürülmektedir (OECD, 2020).

Tablo 1. Kırsal İyi Olma Hali: Fırsatlar Coğrafyası

	Eski Paradigma	Yeni Kırsal Paradigması (2006)	Kırsal İyi Olma Hali: Fırsatlar Coğrafyası
Amaçlar	Eşitlenmesi	Rekabetçilik	i)ekonomi ii) toplum iii) çevre olmak üzere çok boyutlu iyi olma hali
Politika odağı	Tek ve hâkim bir kaynak sektörün desteklenmesi	Rekabet gücüne göre pek çok sektörün desteklenmesi	Kırsal alanın tipine göre farklılaşan düşük-yoğunluklu ekonomiler
Araçlar	Firmalara destekler	Kalifiye firmalara ve topluluklara yatırımlar	Bütünleşik kırsal kalkınma yaklaşımı – kamu sektörü, firmalar ve üçüncü sektöre geniş bir spektrumda destek
Anahtar aktörler ve paydaşlar	Çiftçi örgütleri ve ulusal hükümetler	Hükümetlerin tüm düzeyleri ve ilgili tüm departmanlar ve ayrıca yerel paydaşlar	i)kamu sektörü – çok düzeyli yönetimin ii)özel sektör – kâr amaçlı firmaların ve sosyal girişimlerin iii)üçüncü sektör – sivil toplum örgütlerinin dahil edilmesi
Politika yaklaşımı	Yukarıdan aşağı ve tek tip uygulanan politikalar	Aşağıdan yukarıya politikalar, yerel stratejiler	Çoklu politika alanlarıyla bütünleşik yaklaşım
Kırsal tanımı	Kentsel olmayan	Mekânın farklı tiplerinin bir varyantı olarak kırsal	Üç tip kırsal i) Fonksiyonel kentsel alanlar içindeki kırsallık, ii) kentlere yakın kırsallık ve iii) uzak kırsallık

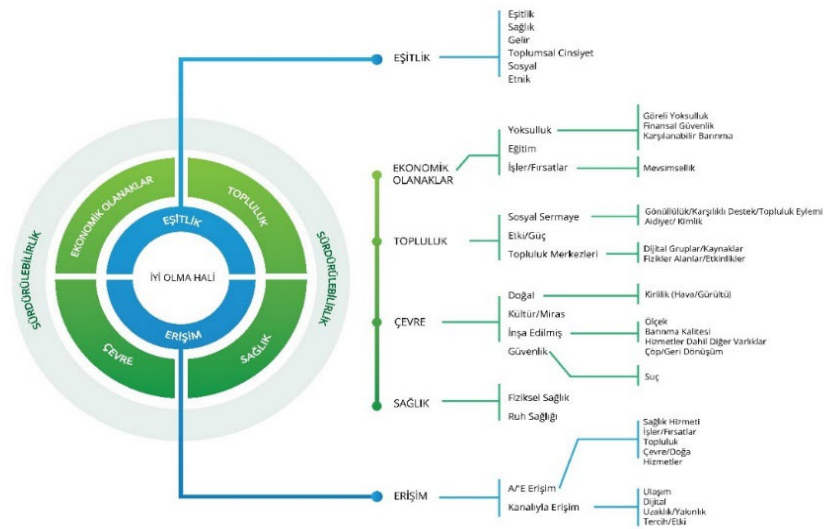
Kaynak: OECD (2020, s. 88) (Çeviri yazara ait)

Kırsal iyi olma kavramının OECD tarafından bu şekilde tanımlanması, bundan sonraki çalışmalar ve ölçüm çabaları açısından oldukça önemlidir. Kavramın alan yazında ne şekilde kullanılarak araştırmalara konu olduğuna bakıldığında, en güncel olarak Veréb vd.’nin (2024) *Rural Sociology*’de yayınlanan ve başlığına “ölçüm kaosunu engelleme çabası”nı taşıyan makalesi göze çarpmaktadır. Hem “kırsal” hem de “iyi olma” kavramlarının ortaya çıkış ve yaygınlaşmasının kısa bir tarihçesinin sunulduğu çalışmada, her iki kavramın da çok farklı tanımları olabilmesinden kaynaklı bir karmaşa tespit edilmektedir. Veréb ve arkadaşları, 1939-2021 arasında yayınlanmış 159 bilimsel makalenin bibliyometrik analizini yaparak bu karışıklığı gidermeye çabalamaktadır. Bu analiz, kavramın en erken kullanımının ABD, ardından İngiltere, Kanada ve Avustralya, en yakın dönemde ise Çin, İspanya, İtalya ve Hindistan odaklı çalışıldığını göstermektedir. Bu coğrafi genişleme özellikle son on yılda yapılan araştırma sayısının dramatik artışında da görülmektedir.

Tematik analiz sonucunda ise kırsal iyi olma halinin ölçümüne dair temel ihtiyaçlar, maddi iyilik, yapısal çevre, bilgi, sağlık, psikolojik iyilik, sosyal iyilik, iş-yaşam dengesi, din ve spiritüalizm, yönetim, doğal çevre, bireysel iyilik, topluluk iyiliği olmak üzere toplam 13 boyut altında 33 alt boyut tespit edilmektedir (Veréb vd. 2024). Alanyazının kuş bakışı bir analizini sunan bu önemli makalenin yazarları, çok parçalı ve kimi zaman çelişkili

özellikler taşıdığını belirttikleri şu ana kadarki çalışmaların nasıl ölçümler kullandığını ortaya sermektedir. Son olarak, değişen koşullara ayak uydurmanın, yerel katılımın ve geri bildirim almanın, yerel sakinlerin kırsal iyi olma çerçevesine katkı sağlama ve güvenmelerini sağlayarak kırsal kalkınma çabalarına rehber olacağı vurgulanmaktadır.

Veréb vd.'nin farklı ölçüm unsurları üzerine bu ufuk açıcı çalışması, özellikle bu makalenin sorunsalı açısından oldukça merkezi bir konumdadır. Ölçüm sorununa dair İngiltere Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanlığı'nın (2023) *Defining and Measuring Rural Wellbeing* başlıklı çalışmasında, yerel topluluklar, uzman görüşleri ve ulaşılabilir veri tabanları araştırılarak önerildiği belirtilen ölçümde; iktisadi olanaklar, topluluk, çevre ve sağlık olmak üzere dört alan bulunmaktadır. Bu dört temel alanın alt alanları şu şekilde belirlenmiştir: Ekonomik olanaklar altında yoksulluk, eğitim, işler/fırsatlar olmak üzere üç; topluluk altında sosyal sermaye, etki/güç, topluluk merkezleri olmak üzere üç; çevre altında doğal, kültür/miras, inşa edilmiş, güvenlik olmak üzere dört; sağlığın altında fiziksel ve ruhsal olmak üzere iki alt alan tanımlanmıştır. Bu dört alanın oluşturduğu çemberin tam ortasında ise iyi olma halini onların merceğinden gördüğümüz iki hayati "etkinleştirici (*enabler*)" yer almaktadır: eşitlik ve erişim. Aşağıdaki infografik² bu yaklaşımı daha sarıh görebilmek için faydalı olacaktır:

Şekil 1. Kırsal İyi Olma Hali

Eşitliğin alt alanları olarak, sağlık, gelir, toplumsal cinsiyet, sosyal ve etnik; erişimin alt alanları olarak ise sağlığa, işe/fırsatlara, topluluğa, çevre/doğaya, hizmetlere erişim ve ulaşım, dijital, uzaklık/yakınlık ve tercih/etki kanallarıyla erişim tanımlanmıştır. Çalışmada, her bir alt alan için ilgili öğeler, kullanılabilecek göstergeler ve bu göstergelerin mevcut istatistik veri tabanlarında mevcut olup olmadığı da analiz edilmiştir. Bu bağlamda, gelir eşitsizliğinden önlenebilir ölüm oranına, konut karşılanabilirliğinden genç işsizliğine, çiftçi topluluğu varlığından suç oranına, hava kirliliğinden iş göremezlik ödeneği almaya uzanan yetmiş farklı göstergenin dahil edilebileceği kapsamlı bir kırsal iyi olma hali ölçüm yöntemi önerilmiştir (Department of Environment, Food & Rural Affairs, 2023).

Kırsal iyi olmanın ölçümünde kullanılabilecek metriklerin yanı sıra, farklı coğrafyalarda kırsal iyi olma halini topluluklar, geçim kaynakları, kırsal deneyim yahut hizmetlere erişim gibi odaklarla yerel halkın gözünden anlamaya çalışan yakın tarihli

² Infografikteki kavramlar benim tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir, şeklin yapımında yardımları için Ali Çağan Uzman'a çok teşekkür ederim.

araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, Smith vd. (2018) ABD ve İngiltere’de kırsal iyi olma halinin tarım ve toplulukların sürdürülebilirliği ile ilişkisini ortaya koyarak iki ülkeyi kıyaslamışlardır. Kırsal iyi olma halinin mekân ve toplumsal cinsiyet tarafından doğrudan belirlendiğini savunan yazarlar, kentsel alana yakınlığın kırsal alanın kaderi üzerinde en önemli etken olduğunu belirtmektedirler. Her iki ülkede de iyi olma halinin hem geçim kaynaklarının çeşitlenmesi hem de tarım desteklenirken doğanın ve toplulukların da korunabilmesi amacı doğrultusunda kurgulanması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Woodhill vd. (2022) araştırmalarında kırsal iyi olma hali ile gıda sistemlerinin ilişkini geçim kaynakları, beslenme ve kırılganlık olmak üzere üç boyut üzerinden tartışmaktadır. Dünya genelinde kırsal alanlarda tarım dışında gelir çeşitlenmesinin oldukça yaygın bir olgu olduğunun ve bu çeşitliliğin politika üretim süreçlerinde dikkate alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Mutlak kırsal yoksulluğun, yeni yatırımlar ve farklı geçim kaynaklarının oluşması ardından durumu, siyasal iktisadın bakış açısıyla da birleştirilerek özellikle Sahra-altı Afrika ve Doğu Asya devletlerindeki yapısal değişimi ışığında analiz etmişlerdir. Woodhill ve arkadaşları, politikalar belirlenirken üç temel önceliğin önemsenmesi gerektiğini söylerler: gıda sistemindeki negatif dışsallıkların üstesinden gelecek bir teşvik sistemi, kırsal ekonomilerin gıda sisteminden daha büyük değer payı almasını sağlayacak yatırımlar ve kriz halindeki destekleyecek toplumsal koruma ve insani yardım şemalarının geliştirilmesi. Kırsal iyi olma halinin, gıda sistemindeki güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını vurgulayan yazarlar, kapsayıcı rejimler için yeni tip diyalogların, analizlerin, ittifakların ve liderliğin gerekliliği sonucuna varmaktadırlar.

Monreal-Alvarez vd. (2022) kırsal iyi olmayı, Şili’nin Valparaiso bölgesinde yaptıkları saha araştırmasına dayanarak incelemektedir. Mülakat ve gözlemlere dayanan bu çalışmada, iyi olma halini ayırt eden, kırsallığı deneyimleme, doğa ile ilişki, sosyal destek ve topluluk örgütlenmesi olmak üzere dört boyut belirlenmiştir. Pandemi sonrası kentsel alandan göç alan bir bölgede yürütülen saha araştırmasıyla, özellikle eskiden beri bölgede mukim kesimler ile yeni göç edenler arasında iyi olma halinin anlaşılma biçimine dönük farklılıklar tespit edilmiştir. Hem doğaya hem de geçim kaynaklarına dönük perspektifleri çeşitlendiren temel ayrımın ihtiyaçlar konusunda kentsel ve kırsal ayrışma olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada, algılanan ihtiyaçları kapsayacak şekilde tanımlanan kırsal iyi olma halinin yerel halkın bakış açısını içerecek şekilde kurgulanması ve politikalara yansıtılması gerektiği vurgulanmıştır.

Casini vd.’nin (2021) İtalya’nın Toskana bölgesinde yaklaşık 228 katılımcıya uygulanan bir anket çalışmasına dayanan çalışmalarında kırsal iyi olma hali, dokuz boyutla ölçülmüştür. Sen’in Yapabilirlik yaklaşımını takip eden yazarlar, iyi olma haline dair kapasitelerin iki temel kategoride toparlanabileceğini söylerler: iyi sağlığa sahip olabilme ve bilgiye, boş zamana, sosyal ve kültürel etkileşime sahip olabilme. Birinci kapasite; iktisadi koşullar, sağlık hizmetleri ve çevre kalitesi olmak üzere üç alt boyutla; ikincisi ise eğitim olanakları, sosyal hizmetlere erişim, ulaşım hizmetleri, güvenlik, iş olanakları ve toplumsal ilişkiler olmak üzere altı alt boyut ile hesaplanmıştır. Yazarlar, bu şekilde bir ölçümün, literatürdeki öznel faktörlere bağlı muadillerine göre iyi olma halini anlamada yöntemsel bir gelişkinliğe sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Veriye dayanarak test edilen ampirik modelde, iyi olma halinin en önemli belirleyenleri olarak iktisadi koşullar ve güvenliğin çıkması oldukça önemli bir sonuç olarak kaydedilmelidir.

Viganò vd. (2023) ise yine İtalya’da 2008 ve 2018 nüfus araştırmalarını kentsel ve kırsal alanlarda öznel iyi olma halinin nasıl değiştiğine dönük bir sorgulama için kıyaslamışlardır. Mekânsal farklılaşmanın etkisinin olup olmadığı, on yıl arayla, cinsiyet, yaş ve yer bakımından benzer oranlarla ayrıştırılmış aynı örneklem büyüklüğüne aynı ölçek kullanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Kırsal olarak 5000 kişiden az nüfusa sahip yerler, kentsel olarak ise 100 bin üzerinde insan yaşayan yerler alınmıştır. Sosyal, kültürel, spor ve sağlık göstergeleri üzerinden ölçülen iyi olma hali, kentsel ve kırsal alanlar için on yıl arayla kıyaslandığında, kırsal alanların performansının bir miktar azaldığı

görülmüştür. Öte yandan göstergelere yakından bakıldığında özellikle sosyal ve kültürel iyi olma halinin önemsenmesinin kırsal alanlarda da istatistiki olarak anlamlı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir.

Kırsal iyi olma kavramını merkeze alan yukarıda tartışılan çalışmalar incelendiğinde, ölçüm bileşenlerinin genişliğinin aslında kavrama yaklaşımı da yansıttığı görülecektir. En gelişkin halini Veréb vd.'nin literatür taraması makalesinde ve İngiliz Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanlığı'nın raporunda bulduğumuz haliyle kırsal iyi olma halinin ölçülmesinde çok fazla boyutun hesaba katılması gerekmektedir. Özellikle iktisadi durumun, çevresel ve fiziki koşulların, toplumsal yapılanmanın ve topluluk ilişkilerinin, hizmetlere erişimin ve güvenlik konusunun ölçümlerde farklı göstergelerle kapsanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kavramın bu şekilde geniş kapsamlı tanımlanması, iyi olmayı yaşam memnuniyeti ve/veya bireysel iyi hissetme darlığından çıkararak hem mekânın hem de toplumsal yapının özgünlüklerini içerecek şekilde boyutlandırmanın önemini göstermektedir. Öte yandan, ölçüm sorunu konusunda farklı ülkeleri kapsayan bir standart yakalamanın güçlüğü de aşıkardır zira farklı coğrafyalarda hem kırsalın neresi olduğu ve ne tür etkenlerin "iyi olma halini" etkilediği konularında uzlaşa sağlamak çok kolay değildir hem de verili istatistiksel altyapı ölçüm ve analiz yapmak için uygun olmayabilir.

Ölçüm ve metrikler dışında kırsal iyi olma hali kavramına işlev kazandırmaya çalışan araştırmalarda, yerel halkın konuya yaklaşımının anlaşılmasına çalışıldığı görülmektedir. Özellikle İtalya ve Şili üzerine yapılan çalışmalarda, tarımın ve tarım dışı gelirlerin çeşitlenmesinin önemli ancak yeterli olmadığı, sosyal, kültürel ve güvenlik ile ilgili düşüncelerin de algıyı etkilediği belirtilmektedir. Farklı ülkelerdeki saha çalışmalarında gözlemlendiği üzere, teknolojik gelişim kırsal alanları artık "dönülebilir" mekanlar kılmakla birlikte toplumsal esenliği arttıran öğelerle dönüşüm süreci süregelmektedir. Bu süreci daha anlaşılır ve demokratik kılabilmek için yol ise yakın planda incelemeler ve kıyaslamalar ile mümkün olacaktır. Bundan sonraki bölümde Türkiye'nin kırsal alanlarının güncel durumu kuş bakışı bir görünümle sunulacaktır.

3. Türkiye'de Kırsal Alana Dair İstatistikler

Kırsal iyi olma halinin nasıl tanımlandığı, ölçümlenirken hesaba katılması gereken göstergelerin neler olduğu, farklı coğrafya ve ölçeklerde ne şekilde farklılaşabileceği ve yerel halkın iyi olma halini nasıl algıladığına dönük bu güncel çalışmaları Türkiye açısından düşünmek faydalı olabilir. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye'de kırsal alanlara dair istatistiki veri havuzunu kısaca ele almak yerinde olacaktır. Bu çabayı detaylandırmadan söylenmesi gereken en temel bilgi ise Türkiye'de "kırsal alan" tanımının son on yıldır mevcut olmadığıdır. Bilindiği üzere, 2012 yılında kabul edilen kısaca Büyükşehir Yasası olarak da bilinen 6360 Sayılı Kanun, büyükşehir belediyesi olan yerlerde köylerin ve il özel idarelerinin tüzel kişiliklerini kaldırmıştır (Resmî Gazete, 2012). Bunun sonucu olarak da o güne kadar Türkiye'de kullanılan kırsal tanımı geçerliliğini yitirmiştir.

Türkiye'de Kalkınma Bakanlığı'nın 1982'de yaptığı "Kent Eşiği Araştırması" sonucunda asgari kent özelliği gösteren yerleşimler 20.000 ve üzeri kişinin yaşadığı yerler olarak belirlenmiş ve 1988 yılından beri TÜİK tarafından üretilen istatistiklerde kır-kent ayrımı için bu eşik kullanılmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014). 2012 yılında kabul edilen büyükşehir yasasıyla çeyrek asırdır kullanılan nüfus eşiğine dayalı kırsal tanımı geçersiz hale gelmiştir. Bu kanunla büyükşehir belediyelerinin sınırları köy ve beldeleri de içine alarak tüm il sınırını kapsayacak şekilde genişletilmiş, otuz ilde köyler ve beldelerin tüzel kişiliği kaldırılarak buralar mahalleye dönüştürülmüştür. Tüzel kişiliği bulunmadığı için mahalleye dönüştürülen bu yerleşim birimleri, istatistiklere içinde bulundukları kentlerden bağımsız olarak dahil edilememiştir. İstatistiki serilerin kesintiye uğraması gibi ciddi bir sorunun yanı sıra yasa sonrası oluşan durum muhtelif düzeylerde idari ve yönetsel karmaşaya sebep olmuş ve kurumlar, yerel otorite ve halk arasında huzursuzluk yaratmıştır (Gürsoy ve Dodurka, 2018; Olgun-Susta ve Gülçubuk,

2016). Muhtarlıkların ve il özel idarelerinin yetki ve görevlerinin büyükşehir belediyelerine devredilmesi, köy ortak mallarının yönetiminden borçlanmaya, yeni vergi ve harç oluşumundan kurumsal bilgi ve kapasite yetersizliğine kadar katmanlı sorunlar yaratmış ve son on yılda pek çok eleştiriye konu olmuştur.

Büyükşehir yasası ardından geçen on yılda, başta Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015-2018) ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023) belgelerine yansıdığı haliyle kırsal alanın Türkiye gerçeklerine daha uygun bir şekilde tanımlanmasına dönük merkezi düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Bu gerekliliği gerçekleştirebilmek adına TÜİK ve Kalkınma Ajansları tarafından kimi saha araştırmaları ve raporlar yayınlanmıştır. Bu çalışmaları özetleyen Yardımcı (2023), şu ana kadar, eşik değerin yükseltilmesi, göstergelerle birlikte eşik değerin güncellenmesi, köylerin sayma yöntemiyle tespiti ve coğrafi bilgi sistemlerini kullanarak ızgara (grid) temelli tanımlama olmak üzere dört ayrı perspektif önerildiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımları tanıtan ve büyükşehir kanunuyla yaşanan “istatistiksel ve politika yapısındaki bozulma”yı hatırlatan Yardımcı (2023: s. 211), mahalli idare sisteminden bağımsız köy yerleşimlerinin alanlarının ve sınırlarının şartsız ve değişmez şekilde kayıt altına alınmasının zorunluluğunu vurgulamaktadır.

Türkiye’de kırsal alanın neresi olduğu ve o alanlara dönük istatistiki duruma dair en güncel gelişme ise Mayıs 2023’te yaşanmış ve TÜİK “Sürdürülebilir yeni kent-kır tanımı oluşturuldu” başlığıyla bir haber bülteni yayınlamıştır. (TÜİK, 2023). Buna göre, kentleşme derecesi esas alınarak ve Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kullanılarak *yoğun kent*, *orta yoğun kent* ve *kır* ayrımı getirilmiştir. Yoğun kent, nüfusun en az %50’sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerlerini; orta yoğun kent, yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerlerini; kır ise nüfusun %50’sinden fazlasının kırsal gridlerde yaşadığı yerleşim yerlerini ifade etmektedir. Bu tasnife göre, Türkiye yüzölçümünün %93,5’luk alanı kırsal alandır ve toplam nüfusun %17,3’ü bu alanlarda ikamet etmektedir. Açıklanan bültende cinsiyet, yaş ve il kırılımları da mevcuttur. Buna göre toplam kır nüfusunun %17’si 65 yaş üstü kesimden oluşmaktadır. Yine iktisadi bakımdan aktif 15-64 yaş aralığına baktığımızda toplam 9.360.096 kişinin ve 0-14 yaş arası 2.810.364 çocuğun kır tasnifine dahil yerleşim yerlerinde olduğunu görüyoruz. Bu kısıtlı verideki mutlak sayıların yüksekliği dahi, bize Türkiye kırsal alanlarında hem istihdam ve iş hem de eğitim, sağlık, bakım gibi hizmetlerin erişimi konularının önemini yitirmediğini göstermektedir (Gürsoy, 2023).

2013’ten itibaren yaşanan istatistiksel kesinti halinin içinde kapsamı oldukça dar olsa dahi, bu grid tasnifi bizlere kırsal alanlardaki duruma dair bilgi vermektedir. Bu konuda son olarak Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi (2024-2028) hazırlıkları için kullanılan ve “Kırsal Göstergeler Tablosu” olarak web sitesine konulan dokümanı (T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020) tanıtmak, en güncel, derli toplu ve erişilebilen belge olması bakımından faydalı olacaktır. Burada derlenen göstergelerde kırsal ekonomi, kırsal çevre, kırsal yerleşimler, kırsal toplum ve yerel kalkınma olmak üzere beş eksen tanımlanmıştır. Birinci eksen olan ekonomide 14, ikinci eksen olan çevrede sekiz, üçüncü eksen olan yerleşimlerde dokuz, dördüncü eksen olan toplumda 13 ve beşinci eksen olan kalkınmada dört olmak üzere toplam 49 gösterge seçilmiştir. Tabloda, her bir göstergenin 2016-2019 arası her yıl için aldığı değeri ve veri kaynağının Tarım ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜİK, İç İşleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere hangi resmi kurum olduğunu görmek mümkün. Öte yandan bu seneler itibarıyla “kırsal” olarak alınan bölgelerde hangi kriterlerin gözetilerek verinin açıklandığı tabloda belirtilmemiştir. Her durumda Bakanlık tarafından açıklanan en

güncel ve kapsamlı veri bu olduğu için, Tablo 2’de bu belgeden derlenmiş 2019 yılına ait bazı göstergeleri sunmak yerinde olacaktır.³

Tablo 2. Kırsal Göstergeler Tablosu, 2019

Göstergeler	2019
Eksen 1 – Kırsal Ekonomi	
ÇKS/TÜKAS kayıt sistemlerinde bulunan genç çiftçi sayısı	225.518 (sayı)
Organik tarım yapan işletme sayısı	74.545 (sayı)
ÇKS/TÜKAS kayıt sistemlerine göre ortalama işletme büyüklüğü	7,1 (hektar)
Tarım sektörünün GSYH içindeki oranı (cari fiyatlarla)	6,4 (yüzde)
Tarımsal istihdam oranı	18,2 (yüzde)
ÇKS/TÜKAS kayıt sistemlerine göre tarımsal işletme sayısı	2.083.022 (sayı)
Üretici organizasyonu sayısı	12.636 (sayı)
Üretici organizasyonları ortak sayısı	4.186.116 (sayı)
Eksen 2 – Kırsal Çevre	
Çayır-Mera alanı	14.616.687 (hektar)
Orman alanı	22.740.297 (hektar)
Toplulaştırma yapılmış tarım arazisi	4.244.388 (hektar)
Eksen 3 – Kırsal Yerleşimler	
İnternet erişimi olan hane oranı	88 (yüzde)
Şebekeli içme suyuna sahip köy sayısı	59.445 (sayı)
Yerleşik alan tespiti yapılmış köy sayısı	9.810 (sayı)
Asfalt-beton köy yolu uzunluğu	66.636 (km)
Eksen 4 – Kırsal Toplum	
Sağlık Evi Sayısı	5.078 (sayı)
Köy okulu sayısı (ilkokul)	5.574 (sayı)
İşsizlik oranı	13,7 (yüzde)
Kırsal nüfusta genç bağımlılık oranı	31,2 (yüzde)
Kırsal nüfusta yaşlı bağımlılık oranı	25,0 (yüzde)
Köy okulu sayısı (ortaokul)	2.781 (sayı)
Yoksulluk oranı	13,9 (yüzde) (2018)
Tarım sektöründe sosyal güvenlik sistemine kayıtlı çalışan sayısı	1.075.471 (sayı) (2018)
Eksen 5 – Yerel Kalkınma	
Köy sayısı	18.201
Köylere hizmet götürme birlikleri sayısı	780

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020).

Tablo 2’de görüldüğü üzere, beş yıl kadar önce Türkiye “kırsal” alanında ÇKS/TÜKAS sistemlerine kayıtlı yaklaşık 2 milyon tarımsal işletme vardır ve bu işletmelerin ortalama büyüklüğü 7 hektardır. Bu sistemlerde 220 bin genç çiftçi kayıtlıdır. Organik tarım yapan 75 bin civarı tarımsal işletme mevcuttur. İstihdamın %18’i tarımda yer almakta ve toplam GSYH’nin yüzde altı buçuğunu bu kesim üretmektedir. On iki bin civarı üretici organizasyonunda dört milyon civarı üretici örgütlüdür.

Çayır-mera ve orman alanlarında önemli bir değişim yaşanmamış ve benzer büyüklükleri 2016’dan itibaren korumuşlardır. Toplulaştırma yapılmış tarım arazisi ise 2016’da 2 milyon hektar iken 2019’da 4,2 milyon hektara çıkmıştır. Bu çarpıcı bir artıştır ve hangi politikaların sonucu olarak bu toplulaştırmaların sağlandığı ve muhtelif etkilerinin ne olduğu araştırmaya muhtaçtır. İçme suyu, asfalt yol ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin kırsal alanlara erişimi konusundaki mutlak sayılar stabil bir seyir içindedir. Öte yandan, bu hizmetlere erişemeyen birimlerin sayısı ve dağılımı verilerde sunulmamıştır. Bu açıdan detaylı bir yorum yapmak çok mümkün değildir. Kırsal yerleşim ekseninde çarpıcı bir veri ise internet erişimine dairdir. Yaklaşık %90 oranında bir erişim raporlanmıştır; dolayısıyla Türkiye kırsal alanlarının mobil teknolojilere ve internetin sunduğu imkanlara geniş bir erişime sahip olduğu belirtilmelidir.

Kırsal alanlara hizmetlere erişim ve istihdam bakımından eğildiğimizde, işsizlik ve yoksulluk oranının %14 civarında olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe sosyal

³ Tablodaki verilerin bazıları için (örneğin ÇKS’ye kayıtlı işletme sayısı, organik tarım yapan işletme sayısı, üretici organizasyonları ortak sayısı vb.) 2023 verileri mevcuttur. Ancak bu daha yakın tarihli veriler açısından kır-kent kırılımının olmaması bu araştırma bakımından tabloda sunulan eksenlerin korunmasını gerektirmiştir.

güvenlik sistemine kayıtlı olarak çalışan yaklaşık bir milyon civarı yurttaş vardır. Sağlık evi ve köy okulu sayısı beş bin civarındadır, ortaokul düzeyinde köy okulu ise yaklaşık üç bin adettir. Yine bu verilerde sağlık evi ve okul olmayan kırsal yerleşim birimi sayısı ve dağılımı olmadığı için detaylı bir yorumlama yapmak çok mümkün değildir. Kırsal alanda yaşlı ve genç bağımlılık oranı yüzde 25 ve üstündedir ki bu bakım hizmetlerinin kırsal alana özgü gerçeklikler dikkate alınarak sunumu gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemli bir veridir. Son olarak 18 bin civarı köy ve 300 civarı belde vardır. Yine bu veride de büyükşehir yasası sonrası yaşanan idari karmaşa ve mahalle-köy ayrımlarının silikleşmesi sonucunu dikkate almak gerekmektedir. Tüm kısıtlarına rağmen beş yıl öncesine dair bu tablo bize Türkiye kırsal alanına dair genel bir görünüm sunmaktadır. Aşağıdaki bölümde bu tabloyu kırsal iyi olma kavramı eşliğinde düşünürken ne tarz özgünlüklerin önemsenmesi gerektiğine dönük bir tartışma sunulacaktır.

4. Türkiye’de Kırsal İyi Olma Haline Özgü Olası Görünümlere Dair Bir Tartışma

Kırsal iyi olma hali kavramı güncel alan yazında tartışılan tanımı, onu daha önceki “yaşam memnuniyeti” perspektifinden⁴ ve kentsel alan özgünlüklerinden ayırt edici kılan öğeler ile yukarıda sunulmuştur. Yine, uluslararası kurumlar ve kimi araştırmalarda sunulan farklı ölçüm araçları ve kapsadığı göstergeler de belirtilmiştir. Türkiye’de kırsal alanlara dair idari karmaşanın yarattığı istatistiksel kesinti son on yılda en temelde bilgi eksikliği yaratarak güncel durumu anlamamızı sıkıntıya sokmuştur. Öte yandan, görüldüğü üzere bu konuda kimi gelişmeler kaydedilmekte ve belirli derlemeler yapılabilmektedir. Bu bölümde, kırsal iyi olma kavramına dair önerilebilecek bir ölçümlemede Türkiye tarımsal yapı ve kırsal alanlarına dair özgünlüklerinin nasıl değerlendirilebileceğini sunmak yerinde olacaktır.

Modern Türkiye’nin Osmanlı Devleti’nden çoğunluğu kırsal alanda yaşayan, geri üretim tekniklerini kullanan ve küçük ölçekli aile çiftçiliğinin hakimiyetinde bir tarımsal yapıyı devraldığı bilinen bir gerçektir (Pamuk, 2008). Cumhuriyet tarihi boyunca bu yapıda önemli değişimler yaşanmakla birlikte sürekliliğini koruyan öğeler de mevcuttur (Pamuk ve Toprak, 1988). Aşarın kaldırılması, traktörler yoluyla tarımda makineleşme, devlet destekleri ve kırdan kente göç, asır boyunca yaşanan değişimin ana taşıyıcıları olmuştur. Öte yandan mülkiyet rejiminde kayda değer bir değişimin yaşanmaması, sektörün vergi muafiyeti, devlet müdahalesinin piyasa kurucu ve destekleyici rolüne rağmen düzenleyicilik, kurumsal kapasite ve yenilik yaratmak bakımından dar kapsamlı olması gibi sebeplerle temel yapıda sürekliliğin sağlandığı görülmektedir (Gürsoy, 2018).⁵ 2000’ler itibarıyla ise dünya geneli ticari serbestleşme dalgasını takiben Türkiye tarımsal yapısında da köklü değişimler yaşandığı çoğunlukla fikir birliği sağlanan bir olgudur.

Yaşanan yasal ve kurumsal dönüşümü tarımın neoliberalleşmesi kavramı ışığında inceleyen Aydın’a (2010) göre, ulus ötesi gıda şirketlerinin ve uluslararası kurumların hakimiyetinde tarımda devlet desteği son bulmuş ve aile tarımı bitirilmiştir. Bu tarımdan kopuş süreci, üreticilere kente göç dışında bir ihtimal bırakmamıştır. Aynı süreci, metalaşmanın derinleştiği ve piyasa güçleri kaynaklı risklerin arttığı küresel bir dönüşüm olarak ele alan Keyder ve Yenil (2011) ise, çiftçilerin ürünlerini çeşitleyerek, sözleşmeli çiftçiliğe yönelerek,⁶ sertifikasyon yoluyla ürün kalitesine daha fazla önem vererek

⁴ Türkiye özelinde “iyi olma hali” kavramını, psikoloji alanı haricindeki sosyal bilim araştırmalarında çocuklar (Akkan, Müderrisoğlu, vd., 2019), kadınlar (Günlük-Şenese, 2021), gençler (Eker ve Burcu, 2023) ve çalışanlar (Bayhan Kayapınar, Camgöz ve Ekmekçi, 2020) açısından ele alan önemli eserler mevcuttur. Kırsal alanlar özelinde doğrudan iyi olma kavramına odaklı bir çalışma olmasa da bulunabilen tek araştırma, kırsal alanlarda yaşam kalitesinin ölçülmesine dönük yöntem önerisini Bursa’da üç köy üzerinden gerçekleştiren Küçükogul ve Türkoğlu (2021)’na aittir.

⁵ Türkiye tarımsal yapısının Cumhuriyet dönemi içindeki seyrine dair köy sosyolojisi çalışmalarının bir eleştirisini içeren, konuya “sınıfsal” bir perspektifle yaklaşılmasını öneren ve “tarımsal ilişkiler üzerinde kurulan egemenlik ve sömürü ilişkileri” bakımından sürekliliği vurgulanan teorik bir değerlendirme için, bkz. Ecevit, Karkınar & Büke (2009).

⁶ Sözleşmeli çiftçiliğin Bursa’da domates tarımında uygulanan örneğinin saha araştırmasına dayanarak küçük-orta-büyük çiftçiler ve imalatçı firmalar arası ilişkileri analiz eden kapsamlı bir çalışma için, bkz. Ulukan (2009).

pazarla baş etmeye çalıştığını iddia etmektedir. Dahası, toprağın metalaşması ve tarım dışı istihdam olanaklarının artması hane gelirini takviye etmiş, küçük meta üreticiliği yapısı sürmeye devam etmiş ve sonuçta kırsallıktan tam kopuş gerçekleşmemiştir.

Türkiye’de tarımsal yapının son on yıllarda yaşadığı dönüşüm, saha bilgisine dayanan pek çok yeni araştırma tarafından farklı boyutlarıyla tartışılmaya devam etmektedir. Özügurlu (2013) ve Ceylan (2019) gibi araştırmacılar, uluslararası gıda şirketleri ve kurumlar egemenliğinde tarımda yaşanan kapitalistleşme sonucu çiftçilerin geçim araçlarından mahrum kaldığını, yoksullaştığını, tarımı terk ederek kente doğru göç ettiğini vurgulamaktadır. Keyder ve Yenil (2013) ve Adaman ve Akkoç (2023) ise devlet-piyasa ve üretici ilişkilerinde yaşanan dönüşümün topyekûn bir yok oluşa sebep olmadığını, farklı geçim kaynakları ve tarım dışı gelirler ve/veya farklı ürün, üretim ve örgütlenme biçimlerine geçiş sayesinde kırsallığın korunduğunu öne sürmektedir.⁷ Tüm bu bir aradalığa ve çok katmanlılığa rağmen, Türkiye açısından tarımsal üretimin ve kırsal alanların halen önemini koruyan bir yapı arz ettiği kesindir. Bu bağlamda, kırsal iyi olma hali kavramının muadilleri gibi Türkiye açısından da tanımlayıcı bir içerik elde edip edemeyeceği sorgulanabilir.

Türkiye kırsal alanlarının içinde olduğu yoğun çeşitlilik düşünüldüğünde kırsal iyi olma kavramına dahil edilebilecek özgünlükleri de tespit edebilmek önemli görünmektedir. Öncelikle, kırsal ekonominin bel kemiği olan tarımsal üretime özgü gerçeklikler öne çıkmaktadır. Üretim, satış, pazarlama, depolama gibi sürecin tüm aşamalarında tarımsal üretimden kazanç elde etme, verimlilik ve bu üretimi sürdürme motivasyonuna dair kapsamlı değişim ve iyileştirmelere gerek olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda özellikle pandemi ve sonrasında gıda sağlığı ve güvenliği konusunda artan hassasiyetin de etkisiyle farklı yönelişlerin olduğu görülmektedir. Örneğin, Eroğlu Pektaş (2021) pandemi sonrası kırsala tersine göç edip tarımsal üretime yönelen ve doğrudan pazarlama kanallarıyla ürünlerini satan “beyaz yakalı çiftçilere” odaklanan çalışmasında bu eğilimin izini sürmektedir. Geleneksel üretici profilinden çok farklı bu yeni kuşağın döndüğü kırsal alanlarda iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan önemli değişimler yaratma potansiyeline sahip olduğu düşünülebilir.

Özellikle yeni yüzyılla birlikte kırsal alanlarda gelir kaynaklarının çeşitlenmesi yaklaşımının önemi oldukça vurgulanmıştı. Tekil olarak tarımsal üretimden gelen gelire bağlı kalmadan, hizmet sektöründe süreli işler yoluyla yahut kimi gelir destekleriyle kırsal hanelerin dayanıklılığının artırılması bu bağlamda öne çıkmaktaydı. Son yıllarda Türkiye’de bu konu en çok belirli yerelliklerde özellikle sürdürülebilir, ekolojik ve/veya agro-turizmin gelişmesiyle gündeme geldi (Civelek vd., 2014; Erdem ve Bozan, 2021; Akbaş ve Koday, 2020). Bu gelişimin yerelliğe kazandırdığı ekonomik değer, sosyal hareketlilik ve kültürel değişim pek çok örnekte olumlu karşılınırken paydaşların çevrenin bozulması, güvenlik endişeleri ve artan maliyetler gibi sebeplerle olumsuz yaklaştığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Her durumda Türkiye’de kırsal iyi olma kavramı düşünülürken alternatif gelir kaynaklarının ve özellikle turizmin olası etkisinin hesaba katılması gerekmektedir.⁸

Üretim teknolojisindeki değişimler, kırsal ekonomi üzerindeki doğrudan etkisi düşünüldüğünde kırsal iyi olma haline dahil edilmesi gereken bir bileşen olarak belirmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, daha az tarımsal ilaç ve su kullanarak benzer rekoltelere erişebilme, ürün çeşitliliğini arttırabilme ve planlama yapabilme imkanlarıyla akıllı tarım teknolojilerinin Türkiye tarımında etkisi gündeme gelmektedir. Bu teknolojilerin yarattığı ve yaratabileceği değişimlerin farklı toplum kesimleri ve sektörün paydaşları bakımından ele alındığı çalışmalarda (Boz Yılmaz ve Tunalioglu,

⁷ Dönüşüm sonucu basit bir tarımsızlaşma yaşanmadığını ve fakat küçük üretici temelli bir yapıdan tarım şirketleri merkezli bir yapıya geçildiğini iddia eden ve bu iddiasını önceden bütün üreticisi iken bir maden havzasına dönüşen Manisa-Soma’da yürüttüğü alan çalışmasıyla temellendiren bir araştırma için, bkz. Çelik (2024).

⁸ Türkiye kırsal alanlarında gelişen alternatif gelir kaynakları konusunda turizme ek olarak madencilik yeri de kimi araştırmalarca vurgulanmıştır. Özellikle madencilik sektörünün kırsal alanlara büyük yatırımlar getirmesi ve istihdam yaratması, trajik kazalar ile ülke gündemine oturan bu sektöre yerel bazda destek sunulmasının da arkasında yatan ana sebepler olarak görülmüştür (Çelik, 2023).

2024; Gürsoy ve Çolak, 2023) da belirtildiği üzere, bu uygulamalar iktisadi faydaları kadar sosyal yapıya dönük zayıf kesimlerin güçlenmesine destek olma ihtimali taşımaktadır. Öte yandan uygulamaların başarısı için kullanıcı kesimlerin gerekli altyapı, donanım ve güvene sahip olması gereklidir ve bu bağlamda yerinde kurumsal ve kamusal müdahalelere ihtiyaç vardır. Üretim ve satış döngüsünde iyileştirme yaratacak teknolojik altyapı yatırımlarının da kırsal iyi olma halini olumlu etkilemesi hesaba katılabilir.

Kırsal ekonominin dönüşümü bakımından, gelir kaynaklarının çeşitlenmesi ve teknolojinin getirdiği iyileşme kadar dikkate alınması gereken başka bir unsur da tarımsal ürün yelpazesinin değişmesidir. Fındık, kayısı, kuru üzüm, ayçiçeği, pamuk gibi uzun yıllardır iddialı olduğu tarımsal ürünlere ek olarak Türkiye’de son yıllarda tıbbi ve aromatik bitkiler, ceviz, badem ve yağlı tohumlarda önemli yatırım fırsatları olduğu vurgulanmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024). Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü’nün (TAGEM, 2021) hazırladığı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi’ne göre, Türkiye 2001 yılındaki yaklaşık 106 milyon dolar olan tıbbi ve aromatik bitkiler ihracatını 2019 yılında 3,5 kat artırarak yaklaşık 371 milyon dolara yükseltmiştir. Özellikle İç Ege ve İç Anadolu’nun batısında kekik, gül, lavanta, rezene, çörekotu, ada çayı, melisa gibi çok çeşitli bitkinin üretimi son on yılda ciddi bir artış göstermiştir (TAGEM, 2021, s. 29). Pek çok kurumsal aktörün yetki alanına girebilen ve organik/iyi tarım uygulamaları gibi sertifikasyonlara açık bir üretici grubunca üretilen bu ürün gruplarının getirdiği değişimin izlenmesi de faydalı olacaktır.

Türkiye özelinde kırsal iyi olma kavramını düşünürken örgütlenme yapısını da dikkate almak yararlı olacaktır. Yukarıda bahsedildiği üzere büyükşehir yasası ardından kırsal alanlara hizmet veren kurumlarda da değişimler yaşanmıştır. Burada özel olarak Köy Hizmetleri ve İl Özel İdareleri’nin ortadan kaldırılmış olmasının hizmet sunumunda önemli güçlükler yarattığı bilinmektedir (Yardımcı, 2023). Yine köy muhtarlıklarının eski idari ve mali güçlerini kaybetmeleri, ortak alanlar üzerindeki kimi haklarının ilga edilmesi ve kamu işleyişinde tanımlı görevlerinin değişmesi sonucu bir temsiliyet değişimi de yaşanmıştır. Bu durum kırsal mahallerin büyükşehir belediyeleri ve merkezi yönetim ile ilişkilerinde önemli sorunlar yaratabilmekte, ihtiyaçların anlaşılmasını ve yatırımları geciktirebilmektedir.

Kırsal alanlarda örgütlenme konusunda dikkate alınması gereken bir diğer husus ise kooperatifleşmedir. Bilindiği gibi, tarımsal üretim, yapısı gereği bir ölçek sorunu taşımaktadır.⁹ Zira üretimi çok, parçalı ve tekil hanelerce gerçekleştirilmektedir. Bu kadim sorunun, Türkiye’nin tarımsal yapısının ezici çoğunluğunun küçük aile işletmeciliği şeklinde olduğu düşünüldüğünde kendini daha çok hissettirmesi olasıdır. Buna karşı Cumhuriyet tarihi boyunca kooperatifleşme çabaları sergilenmiş ve zaman zaman da oldukça başarılı örgütlenmeler ortaya çıkmıştır (Mülayim, 1992; Kocabaş, 2010; Everest, 2018). Son yıllarda kooperatiflerin yeniden gündeme geldiğini görüyoruz. Burada eskinin geleneksel tarımsal üretim kooperatifçiliğini aşmak isteyen “kırsal alanlardaki nüfusu üretken kılarken diğer yandan işlenmiş ürünün taşımacılık kooperatifleriyle iş birliği içerisindeki kent merkezlerindeki tüketim kooperatifleri, belediyeler ve doğrudan satış ofisleri aracılığıyla tüketicilere odaklanan bir model” (Şahin, 2020, s. 108) arayışında olan çabaları gözlemliyoruz. Yine, kooperatifleri “sadece bir ticari kuruluş değil aynı zamanda aidiyet geliştiren bir topluluk oluşturma süreci olarak gören” ve topluluk kooperatifleri, çok-paydaşlı kooperatifler, çevre kooperatifleri, sosyal kooperatifler, kadın kooperatifleri, gıda kooperatifleri ve tarımda dönüşüm sonrası tarım satış kooperatifleri olmak üzere “yeni nesil” kooperatifleri inceleyen Nizam’ın (2021, s.10) çalışması da tartışmanın değişen doğasını yansıtmaktadır.

Ne şekilde isimlendirilirse isimlendirilsin kooperatifleşmenin ve örgütlenmenin öneminin Türkiye kırsal alanlarında yeniden canlandığı kesindir. Bu canlanma, mevcut

⁹ Türkiye özelinde ölçek sorununun önemli öğelerinden biri mülkiyet ve miras rejimi kaynaklı parçalı arazi yapısıdır. Bu konuda son yıllarda arazi toplulaştırma projeleri uygulanan Balıkesir ve Eskişehir’den ikişer mahalleyi kırsal kalkınma bakımından kıyaslayan ve projelerin “bütünleyici unsuru” olarak “toplumsal yaşam kalitesini artırma” ve “kırsal nüfusun istekliliği” vurgulamasıyla önemli görünen bir çalışma için, bkz. Akdeniz, İnam ve Çay (2023).

tarım satış kooperatiflerinin dönüşümü (Ergün, 2021; Dodurka, 2023), başarılı yeni örnekler kurulması (Hacısüleyman ve Şanlı Gülbahar, 2019), kadın kooperatiflerinin artışı (Şahankaya Adar vd., 2023; Kurtege Sefer, 2024), sosyal sermayenin önemi (Yavaşoğlu ve Özelçi Ecer, 2023), sosyal politika (Çiçek, 2023) ve dijital dönüşüm (Tutkunca ve Haydar, 2022) gibi pek çok farklı açıdan yeni araştırmalarca konu edilmiştir. Bunlara ek olarak özellikle uluslararası kalkınma kurumlarının desteklediği projeler sonucunda da Türkiye kırsal alanlarında yeni bir kooperatifleşme dalgası olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Örneğin Dünya Gıda ve Tarım Örgütü, kadın kooperatiflerini desteklemek amacıyla yürüttüğü programda 2023 yılında Adana, Ankara, Bursa, Gaziantep, Hatay, İzmir, Manisa, Konya ve Mardin olmak üzere farklı illerde üçü yeni kurulmuş olmak üzere 22 adet kooperatifle çalışmıştır. Kapasite geliştirme ve ekipman alımı şeklindeki destekler kapsamında, idari ve mali yönetim, iletişim ve örgütsel gelişim eğitimleri verilmiş ve aynı zamanda paketlenme, pişirme vb. teknik ekipman alımı kadar satış ve pazarlama odaklı teknik destek de sunulmuştur (FAO, 2023).

Türkiye'nin güncel durumunda kırsal alanlar üzerine düşünürken eklemek zorunda olduğumuz bir diğer bileşen de son yıllarda oldukça yoğun şekilde alınan dış göç ile ilgilidir. Küresel ve bölgesel gelişmeler sonucunda son on yılda Türkiye'ye 5 milyondan fazla kayıtlı göçmen gelmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Bu büyük demografik değişim, iktisadi, sosyal ve kültürel olarak derin etkilerde bulunmuştur. Bu etkilerden ülkenin kırsal alanları da payını almıştır. Mevsimlik tarım emeği rejiminde en güçlü değişime neden olan göçmen emeği, zaten kötü ve güvencesiz çalışma koşullarına sahip bu işte tam anlamıyla bir prekaryalaşma yaratmıştır. Dedeoğlu (2022) Adana'da yürüttüğü geniş kapsamlı saha çalışmasına dayanarak prekaryalaşmanın özellikle Suriyeli kadın ve çocuk emeğinin mevsimlik tarım işine entegre edilmesiyle yaşandığını belirtmektedir. Konuyu hem iç içe geçen kırılmalıklar hem de mevcut emek rejimiyle ilişkisi bağlamında tartışan yazar, mevsimlik tarım emeğinde yaşanan bu durumun Türkiye kırsalında entegrasyon kadar sosyal çelişki ve sorunlara da gebe olduğunu vurgulamaktadır. Aynı bölgede yürüttüğü saha çalışmasının sonuçlarına dayanarak Pelek (2019) de Suriyeli göçmen emeğinin varlığı sonucu farklı etnik gruplardan işçiler arasında eşitsiz güç ilişkilerinin nasıl yeniden kurulduğunu anlatmaktadır. Aynı konuda farklı bir bölgeden veri sunan Özdemir ve Karadavut (2020) ise İç Anadolu kırsalındaki tarımsal işlerde yabancı uyruklu çalışanların faaliyetlerinin zorunluluktan kabul edildiğini, yerel halkta genel bir memnuniyetsizlik, rahatsızlık ve güven bunalımı yarattığını ve hatta "yaşlı insanların elinden topraklarının alındığı"nı belirtmektedir.

Bu yoğun göç dalgasının Türkiye kırsalında yarattığı büyük değişimin mahiyetinin daha iyi anlaşılması amacıyla kayda değer saha araştırmaları yapılmaktadır. Yoğun göç alan Gaziantep, Hatay, Adana, Mersin, İzmir, İstanbul gibi illerde kurulmuş kooperatiflerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan kapsamlı araştırmalarında Köne vd. (2023) durumu istihdam ve sosyal uyum açısından irdelemişlerdir. Yeni kooperatiflere özellikle kuruluş ve emekleme döneminde sunulan kurumsal ve finansal desteğin önemi vurgulanırken bunların kadının güçlenmesi, iyi iş yaratma ve sığınmacıların sosyal uyumu açısından kimi olumlu çıktıları da tespit edilmiştir. Öte yandan, araştırmacılar süreklilik, yönetimde temsiliyet, üretim ve pazarlama sorunları, gerçek bir yerel enerjiyi yansıtmama ve karmaşık mevzuatın yarattığı yükler olmak üzere olumlu çıktıları nötralize eden pek çok olumsuzluk ve engel de tespit etmiştir. Her durumda, uluslararası ve ulusal kurumların muhtelif proje ve destekleriyle pekişen tarımsal istihdam içinde ve çeşitli kurumsallıklar aracılığıyla kurgulanan "uyumlama" çabası, yoğun ve yaygın göç dalgasının etkilerini dikkate almak zorunda olduğumuzu da göstermektedir.

Buraya kadar "kırsal iyi olma hali" kavramını Türkiye'nin güncel koşullarında düşünürken özellikle dikkate alınması gereken belirgin eğilimler özetlenmeye çalışıldı. Bu açıdan pandemi sonrası yaşanan kentli orta sınıfların tersine göç ile tarımsal üretime başlaması, üretim ve pazarlama teknolojilerindeki ilerlemeler, ürün yelpazesindeki farklılaşmalar, kırsal alandaki alternatif gelir kaynakları ve özellikle kırsal turizm,

büyükşehir yasası sonrası idari ve yönetsel durum, kooperatifleşme dalgası ve yoğun dış göçün yarattığı etkiler tartışılmıştır. Kavramın Türkiye ölçeğinde işlev kazanabilmesi için en baştaki istatistiki altyapı eksikliği kaydını da hatırlamak gerekmektedir. Zira güncel durumda “kırsal” alanın neresi olduğu on yıllık uzun bir boşluğun ardından yeni tanımlanmıştır ve bu yeni tanımın mevcut diğer veri tabanlarıyla entegrasyonu halihazırda gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda örneğin, özellikle uluslararası literatürde ölçüme dahil edilmesi tartışılan suç oranı yahut ruh sağlığı gibi ölçütlerin kırsal alanlara özgü değerlerini bilmek şu an için mümkün gözükmemektedir.

Tüm kısıtlara rağmen, eldeki veriler ve göstergelerle ülke genelinde olmasa dahi pilot bir bölgede çalışma yapılma ihtimali vardır. Böylesi bir amaç için de İzmir ve Ankara’nın uygun olabileceği düşünülebilir zira her iki şehir de hem geniş kırsal alanları içinde aktif bir sosyo-ekonomik yapıyı barındırmaktadır hem de TÜİK’in istatistiki bölge sınıflaması içinde ayrı birer ikinci düzey bölgesidir. Ayrıca, her iki kentin büyükşehir belediyeleri ve kalkınma ajansları doğrudan kırsal alanlara dönük çalışmalar içindedirler (İzmir Kalkınma Ajansı, 2021; Ankara Kalkınma Ajansı, 2017). Her iki kent için böylesi bir pilot ölçüm uygulamasının ilgili paydaşların görüşü alınarak ortaya çıkarılması ülke geneli için yöntemsel ve analitik bir örnek oluşturabilecektir.

5. Sonuç

İyi olma hali kavramı, ilk ortaya çıkışı itibarıyla bireylerin refah düzeyi, yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesi açılarından ele alınmıştır. İlerleyen yıllarda hem farklı disiplinlerden gelen katkılar hem de içerik genişlemesi sonucu tekil bireylere odaklanmaktan çok iktisadi, toplumsal, kültürel ve çevresel öğeleri içerecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu haliyle erişim ve eşitliğin merkezinde durduğu bir çemberle tanımlanan iyi olma hali, çok boyutlu bir hale gelmiştir. Son yıllarda ise mekânsal özgünlüklerin de kapsanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Kırsal iyi olma hali kavramı, bu gelişme ışığında hem akademik yazında hem de uluslararası kalkınma kurumlarının raporlarında tanımlanmaya ve araştırılmaya başlanmıştır. Bu başlangıçta pandemi sonrası küresel düzeyde egemen olan kırsalın “bir fırsatlar coğrafyası” olarak keşfi ve teknolojinin yarattığı olanaklar kadar enflasyonist koşullarda kentlerde artan yaşam maliyetleri ve gıda güvenliğine dönük endişelerin de etkisi vardır.

Kırsal iyi olmanın son yıllarda ele alınış biçiminde çok yönlü ve çok boyutlu bir kavramsallaştırma olduğu görülmektedir. Kavramın nasıl işlevselleştirileceğine dönük ölçüm çabaları bu çok boyutluluğu yansıtmak üzere gelir eşitsizliğinden toplumsal cinsiyet eşitliğine, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden iş olanaklarına, ruh sağlığından çocuk ve yaşlı bağımlılık oranına, doğal çevreden topluluk aidiyetine kadar çok farklı değişkenleri kapsamaktadır. Bu çalışmalarda en gelişkin varyasyonların İngiltere özelinde olduğu görülmektedir. Öte yandan, durum ölçüm standardına ulaşarak kıyaslamalı çalışmalar yapmak açısından pek de elverişli değildir. Ölçüm ve kapsanacak öğeler dışında yerel halkın iyi olmayı nasıl algıladığına dönük saha araştırmaları da mevcuttur. Bu tip çalışmaların ise en çok İtalya’nın muhtelif bölgeleri için yapıldığı görülmektedir. Her durumda ülkelerin, ülkeler içindeki bölge ve alt-bölgelerin kendi özgünlükleri içinde değerlendirilmesi kavrama işlevsellik kazandırma çabalarında önemli olacaktır.

Türkiye, yüz yıl önce kurulduğunda nüfusunun ezici çoğunluğu kırsal alanlarda yaşayan ve geçimini tarımla uğraşarak sağlayan bir ülkeydi. Cumhuriyetin ilk yüzyılı bitiminde bu durumun dramatik şekilde değiştiğini görüyoruz. Bugün Türkiye’de toplam istihdamın yaklaşık %18’i tarımdadır, sektörün milli gelire katkısı %6,5 civarındadır. Kırsal alanlar ise Türkiye yüzölçümünün yaklaşık %93’ünü kapsamaktadır, nüfusun %17’si bu alanlarda yaşamaktadır. Bir asır sonunda, şehirler ve tarım-dışı sektörler lehine değişim çarpıcı olmakla birlikte Türkiye, kırsal alanların ve tarımsal üretimin önemini tamamen yitirdiği bir ülke değildir. Özellikle 2000’ler itibarıyla uygulanan neoliberal politikalar sonucunda sektörün yapısında, piyasa ilişkilerinin şekillenişinde ve aktörler arası iktisadi ve toplumsal güç dengesinde büyük dönüşümler yaşanmış ve belirgin bir

küçülme/gerileme kaydedilmiştir. Öte yandan madalyonun diğer yüzünde gelişkin pazar ağları içeren, ihracata açık, yerleşik üretici grupları bulunan sektörün stratejik öneminin artacağı beklentisini taşıyan pek çok gözlemci olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla, Türkiye'nin kırsal alanlarına "iyi olma hali" kavramı ışığında baktığımızda neler görebileceğimizi anlamak anlamlı olacaktır.

Bu yakın mercekte ilk görünen, Türkiye'de son on yıldır cari bir kırsal tanımının eksikliğidir. 2013 Büyükşehir yasası sonrası kaldırılan nüfus eşiği bazlı tanım yerine yeni bir istatistiki tanım getirilmemiştir. Bu durum hem idari ve mali sıkıntılar yaratmış hem de veri devamlılığını bozmuştur. Bu konuda bir yıl kadar önce coğrafi gridleme usulünü kabul eden üçlü bir tanımlamaya dayanarak nüfus haritası yayınlanmış olsa da henüz bu değişim diğer veri tabanlarıyla entegre edilmemiştir. Bu boşluğu eldeki ulaşılabilir en güncel veri olarak Tarım Bakanlığı'nın yayınladığı Kırsal Göstergeler Tablosu ile doldurmaya gayret edildiğinde yukarıda bahsedilen tarımın ve kırsal alanlarının önemini yitirmediği tezinin desteklendiği görülmektedir. Buna göre 2019 yılı itibarıyla ÇKS/TÜKAS sistemlerine kayıtlı yaklaşık 2 milyon tarımsal işletme ve 220 bin genç çiftçi vardır, on iki bin civarı üretici organizasyonunda dört milyon civarı üretici örgütlüdür. Kırsal alanlara hizmetlere erişim ve istihdam bakımından eğilindiğinde, işsizlik ve yoksulluk oranının yüzde 14 civarında olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olarak çalışan yaklaşık bir milyon civarı yurttaş vardır. Sağlık evi ve köy okulu sayısı 5 bin civarındadır, ortaokul düzeyinde köy okulu ise yaklaşık üç bin adettir. Kırsal alanda yaşlı ve genç bağımlılık oranı yüzde 25 ve üstündedir. Bu veriler, sağlık, eğitim ve bakım hizmetlerinin kırsal alana özgü gerçeklikler dikkate alınarak sunumunun zorunluluğunu işaret etmektedir.

Türkiye kırsal alanlarının günümüzdeki özgünlüklerini değerlendirirken, istatistiki altyapının bıraktığı boşluk kapsamlı saha araştırmalarının bulgularına dayanarak da kapatılmaya çalışılabilir. Bu mahiyetteki araştırmalar, değişimin önemli unsurları olarak tersine göç, üretim teknolojilerinde ve ürün bileşiminde çeşitlenme, tarım dışı gelir kaynakları, kooperatifleşme ve yoğun dış göç olduğunu göstermektedir. Bu eğilimlerin yerellikler bazında yarattığı etkilerin "kırsal iyi olma hali" kavramına Türkiye özelinde işlevsellik kazandırma çabasında zorunlu olduğu düşünülmektedir. Her durumda pilot bir yerellik üzerinden kavramı düşünmek yerinde olabilir. Böylesi bir amaç için de sosyo-ekonomik yapıları, tekil istatistiki birimler olmaları ve yerel otoritelerin halihazırda kırsal alan odaklı çalışmalar yürütüyor olması sebebiyle İzmir ve Ankara'nın uygun olabileceği önerilmiştir.

Bu araştırma, OECD ve TÜİK veri tabanlarını kullanmanın yanı sıra resmî kurumların konuya dair raporlarını da birincil kaynak olarak taramıştır. Sonuç olarak bu makalede, kırsal iyi olma hali kavramı tanıtılmış, ölçümüne dair farklı yaklaşımlar ve göstergeler ortaya konmuş, Türkiye'deki kırsal alanlara dair istatistiki veri durumu sorgulanmış ve bu kavram ışığında dikkate alınması gereken özgünlükler tartışılmıştır. Bu haliyle, hem iyi olma hali ve kavramı etrafındaki hem de Türkiye tarımsal yapı/kırsal kalkınmaya dair alan yazına katkı sunmak hedeflenmektedir. Bir ölçüm tanıtma ve Türkiye'de uygulanabilirliğini sorgulama amacı güden bu makalenin temel kısıtı birincil veri eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, önerilen türde bir pilot çalışmanın merkezi ve/veya yerel otoriteler tarafından gerçekleştirilmesi ve saha bilgisiyle kısmen de olsa giderilebilir. Önemli bir başka kısıt ise kırsal iyi olma kavramının sınırlarının net olmayışına dairdir. Bu anlamda konuya dair farklı paydaşların ve araştırmacıların önümüzdeki dönemde yürüteceği çalışmaların, içeriğin işlevsellik kazanacak şekle bürünmesinde faydalı olması beklenmektedir.

Kaynakça

- "III. Dünya Savaşı çıkarsa gıda cephaneliği hazır mı?" yaz. İrfan Donat, *Oksijen*, 5-11 Temmuz 2024, s. 34.
- "İleri Tarım: Türkiye'nin Sürdürülebilir Tarım Gündemi. *Forbes Türkiye*. Eylül 2024, 131-146.

- Adaman, F., & Akkoç, S. (2023). *Gıdanın Politik Ekolojisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akbaş, F., & Koday, S. (2020). Kırsal Alanların Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Değerlendirilmesinin Manisa İli Özelinde Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1921-1940.
- Akdeniz, H. B., İnam, Ş., & Çay, T. (2023). Türkiye’de Uygulanmış Arazi Toplulaştırma Projelerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi Bakımından Değerlendirilmesi. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 18-30. <https://doi.org/10.33202/comuagri.1232016>
- Akkan, B., Müderrisoğlu, S., Uyan-Semerci, P. vd. (2019). How Do Children Contextualize Their Well-Being? Methodological Insights from a Neighborhood Based Qualitative Study in Istanbul. *Child Indicators Research*, 12, 443-460. <https://doi.org/10.1007/s12187-018-9532-9>
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2017). Ankara Kırsal İnovasyon Yol Haritası 2017-2023. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/ankara-kirsal-inovasyon-yol-haritasi-2017-2023/56> (Erişim: 15.08.2024).
- Aydın, Z. (2010). Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change* 10(2), 149-87.
- Bayhan Karapınar, P., Metin Camgoz, S., & Tayfur Ekmekci, O. (2020). Employee Wellbeing, Workaholism, Work-Family Conflict and Instrumental Spousal Support: A Moderated Mediation Model. *Journal of Happiness Studies*, 21(7), 2451-2471.
- Boz Yılmaz, E., & Tunalıoğlu, R. (2024). Çiftçiler ve Tarımı Destekleyen Kurum Teknik Elemanlarının Bakış Açısıyla Akıllı Tarım Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 70-89. <https://doi.org/10.61513/tead.14568>
- Casini, L., Boncinelli, F., Gerini, F., Romano, C., Scozzafava, G., & Contini, C. (2021). Evaluating Rural Viability and Well-being: Evidence from Marginal Areas in Tuscany. *Journal of Rural Studies*, 82, 64-75.
- Ceylan, O. (2019). Neoliberal Ekonomi ve Türkiye Tarım Politikaları Arasında Küçük Köylülüğün Dönüşümü: Edirne İli Örneği (1980-2015). *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(2) 2019, 134-152.
- Civelek, M., Dalgın, T., & Çeken, H. (2014). Agro-Turizm ve Kırsal Kalkınma İlişkisi: Muğla Yöresindeki Agro-Turizm Alanlarında Bir Araştırma. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2024). *Why Invest in Turkish Agro-food Industry?* <https://www.invest.gov.tr/tr/sectors/sayfalar/agrofood.aspx> (Erişim: 12.09.2024)
- Çelik, C. (2023). Extractivism and Labour Control: Reflections of Turkey’s ‘Coal Rush’ in Local Labour Regimes. *Critical Sociology*, 49(1), 59-76. <https://doi.org/10.1177/08969205211046287>.
- Çelik, C. (2024). The Social Reproduction of Natural Resource Extraction and Gendered Labour Regimes in Rural Turkey. *Journal of Agrarian Change*, 24(3), e12535. <https://doi.org/10.1111/joac.12535>
- Çiçek, Ö. (2023). Sosyal Politika Disiplini Üzerinden Kooperatifleri Yeniden Düşünmek. *Memleket Siyaset Yönetim*, 18(40), 409-440. <https://doi.org/10.56524/msydergi.1366425>
- Dedeoğlu, S. (2022). Cultivating Precarisation: Intersecting Vulnerabilities of Syrian Refugees in the Turkish Agricultural Sector. *Work, Employment and Society*, 36(2), 345-361. <https://doi.org/10.1177/09500170211041298>
- Department of Environment, Food & Rural Affairs (2022). *Statistical Digest of Rural England*. <https://www.gov.uk/government/collections/statistical-digest-of-rural-england>
- Department of Environment, Food & Rural Affairs (2023). *Defining and Measuring Rural Wellbeing*. https://www.centreforthrivingplaces.org/wpcontent/uploads/2021/10/15233_DefiningandMeasuringRuralWellbeing-GuidanceforDefrapolicymakersandevaluators-1.pdf
- Dodurka, B. Z. (2023). *Market Reconstruction in Turkey: From Sugar Market to Sugar Beet Farming*. Unpublished PhD Thesis: Bogazici University.
- Ecevit, M., Karkıner, N., & Büke, A. (2009). Köy Sosyolojisinin Daraltılmış Kapsamından, Tarım-Gıda-Köylülük İlişkilerine Yönelik Bazı Değerlendirmeler. *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 41-61.
- Eker, H., & Burcu, E. (2023). An Analysis of the Social Wellbeing of Youth in Turkey Based on the “2017 Global Youth Wellbeing Index”. *Journal of Economy Culture and Society*, (68), 30-45. <https://doi.org/10.26650/JECS2023-1262133>
- Erdem, M. S., & Bozan, M. (2021). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Ekolojik Turizmin Kalkınma Planları İçerisinde Değerlendirilmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 67-90. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.917549>
- Ergün, B. (2021). Türkiye’de Çay Üretiminde Özel Sektöre Alternatif Üretim Modeli: ‘Yeni Nesil’ Tarımsal Üretici Kooperatifçiliği. 21. Yüzyıl Türkiye’sinde Tarım ve Kooperatifler içinde, der. Çağatay Edgücan Şahin, ss. 49-81. İstanbul: Notabene.
- Eroğlu Pektaş, G. Ö. (2021). *Beyaz Yakalı Çiftçiler: Gönüllü Sade Yaşam ve Doğrudan Pazarlama Hikayeleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Everest, B. (2018). Türkiye'de Kooperatifçiliğin Nicelik, Mevzuat ve Kamu Yönetimi Boyutlarıyla İrdelenmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 53(3), 1008.
- FAO. (2023). *Women-led Cooperatives Support Programme: FAO Türkiye's Experiences in the Field 2023*. Ankara.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2023). Göç İdaresi Başkanlığından, Türkiye'deki Göçmen Sayısına İlişkin Açıklama. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/goc-idaresi-baskanligindanturkiyedeki-gocmen-sayisina-iliskin-aciklama/2947276>.
- Gunluk-Senesen, G. (2021). Wellbeing Gender Budgeting to Localize the UN SDGs: Examples from Turkey. *Public Money & Management*, 41(7), 554–560. <https://doi.org/10.1080/09540962.2021.1965402>
- Gürsoy, Ö. B. (2023). Yeni Kent-Kır Tanımı Ekseninde Türkiye'de Kırsal Alanlar. *Tarla Sera*, Temmuz 2023, 78-80.
- Gürsoy, Ö. B., & Çolak, E. (2023). Akıllı Tarım Literatürünün Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 185-203. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.12124>
- Gürsoy, Ö. B., & Dodurka, B. Z. (2018). Türkiye'de Kırsal Yoksulluğun Güncel Durumunun Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü* içinde, ed. Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan, ss. 445 -471 (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Gürsoy, Ö. B. (2021). 20.Yüzyılda Tarımda Dönüşümün Ana İzlekleri. *İktisat Tarihinin Dönüşü: Yeni Yaklaşımlar ve Tartışmalar* içinde, der. Ulaş Karakoç ve Alp Yücel Kaya, ss. 107-126 (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Hacısüleyman, D., & Şanlı Gülbahar, B. (2019). Sürdürülebilir Bölgesel Ekonomik Kalkınmada Kooperatifçiliğin Rolü: İzmir Tire Süt Modeli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 947-967.
- İzmir Kalkınma Ajansı. (2021). İzmir ili Kırsal ve Kentsel Alanlarının Tespitine Yönelik Analiz Çalışması. https://izka.org.tr/wp-content/uploads/2021/10/kirsal_kentsel_alanlarinin_tespiti.pdf (Erişim: 17.08.2024).
- Larson, J. S. (1993). The Measurement of Social Well-Being." *Social Indicators Research*, 28(3), 285–296. <http://www.jstor.org/stable/27522675>
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2011). Agrarian Change under Globalization: Markets and Insecurity in Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 11(1), 60-86.
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyes, C. L. M. (1998). Social well-being. *Social Psychology Quarterly*, 121-140.
- Kocabaş, Y. Ö. (2010). *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Kurtege Sefer, B. (2024). Kırsal Kalkınmada Kadın Emeği, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadın Kooperatifleri. *Çalışma ve Toplum*, 1(80), 93-126. <https://doi.org/10.54752/ct.1421>
- Küçüköğül, S., & Türkoğlu, H. (2021). Kırsal Yerleşmelerde Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi İçin Bir Yöntem Önerisi: Bursa Köylerinden Örnekler. *Planlama*, 31(1).
- Köne, A. Ç.; Şahin, Ç. E.; Öngel, F. S. vd. (2023). Göç Alan Kentlerde Kurulan Yeni Kooperatiflerin İstihdam ve Sosyal Uyum Üzerindeki Etkileri.
- Monreal-Álvarez, M. V., Valenzuela-Levi, F., Muñoz-Hernández, C., & Cordeu-Lobos, C. (2022). Views, conflicts, and confluence on rural well-being: A qualitative study on a community in Valparaíso. *Psicoperspectivas*, 21(3), 1-15.
- Mülayim, Z.G. (1992). *Kooperatifçilik*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Nizam, D. (2021). *Yeni Nesil Kooperatifler: Topluluk, Aidiyet ve Yer-Temellilik*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Nussbaum, M., & Sen, A. (1993). *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- OECD. (2020). *Rural Well-being: Geography of Opportunities*, OECD Rural Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d25cef80-en>.
- OECD. (2023). Well-being and beyond GDP. <https://www.oecd.org/en/topics/well-being-and-beyond-gdp.html> (Erişim: 10.08.2024)
- Olgun-Susta, G., & Gülçubuk, B. (2016). Kırsalın Dönüşümünde Fırsat ve Tehditleriyle Yeni Büyükşehir Yasası'nın Analizi, 13. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi içinde, 1059-68. der. Bahri K., vd., Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Isparta.
- Özdemir, H. Ö. & Karadavut, U. (2020) Yabancı Uyruklu Çalışanların Tarımsal Alanda Faaliyette Bulunan Türk Aile İşletmelerindeki İşten Ayrılma Niyetlerine Etkileri. *Aile İşletmeciliğinde Tarım İşletmeleri ve Farklı Kurumsallaşma Örnekleri* içinde, ed. Osman Yılmaz, Ufuk Karadavut, Mustafa Kan, ss. 141-153. İstanbul: Kriter.
- Özügürlü, M. (2013). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*. Ankara: Nota Bene.

- Pamuk, Ş. (2008). Economic Change in Twentieth Century Turkey: Is the Glass More than Half Full? *Turkey in the Modern World* içinde, ed. Reşat Kasaba, ss. 266-300. (Cambridge: Cambridge University Press).
- Pamuk, Ş., & Toprak, Z. ed. (1988). *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*. (Ankara: Yurt Yayınları).
- Pelek, D. (2019). Syrian Refugees as Seasonal Migrant Workers: Re-Construction of Unequal Power Relations in Turkish Agriculture, *Journal of Refugee Studies*, 32(4), 605–629, <https://doi.org/10.1093/jrs/fey050>
- Resmî Gazete (2012). On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, no. 6360. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html> (Erişim: 11 Temmuz 2017).
- Smith, G. R., Strachan, G., & Gibbon, D. (2018). Rural well-being: the push and pull and the diversity in-between. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 25(7), 592–601. <https://doi.org/10.1080/13504509.2018.1446369>
- Şahin, Ç. E. (2020). Türkiye Tarımının Güncel Sorunlarının Çözümünde Kooperatifler Bir Model Olabilir mi? Fırsatlar ve Handikaplar Üzerine Düşünceler. *Krizle Karşı Kooperatifler: Deneyimler, Tartışmalar ve Alternatifler* içinde, der. F. Serkan Öngel ve Uygur Dursun Yıldırım. ss. 79-115. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Şahankaya Adar, A., Dedeoğlu, S., & Kurtuluş, G. (2023). Türkiye’de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1174-1208. <https://doi.org/10.54752/ct.1280833>
- TAGEM. (2021). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi 2020. 2024. <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/yayin/T%C4%B1bbi%20ve%20Aromatik%20Bitkiler%20SPB.pdf> (Erişim: 10.09.2024).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). Kırsal Göstergeler Tablosu. <https://kkp.tarimorman.gov.tr/KGTablosuyeni.pdf> (Erişim:17 Temmuz 2024)
- TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022> 49755.
- Tutkunca, T., & Haydar, O. (2022). Kooperatiflerde Dijital Dönüşüm ve Kooperatif Çalışanlarının İş Süreçlerine Etkisi: Çukobirlik Üzerine Bir Çalışma. *Scientific Journal of Innovation and Social Sciences Research*, 2(1), 57-68.
- Ulukan, U. (2009). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Veréb, V., Marques, C., Madureira, L., Marques, C., Keryan, T. and Silva, R. (2024). What Is Rural Well-Being and How Is It Measured? An Attempt to Order Chaos. *Rural Sociology*, 89, 239-280. <https://doi.org/10.1111/ruso.12536>
- Viganò, F., Grossi, E., & Blessi, G. T. (2023). Subjective Well-being in Rural and Urban Italy: Comparing Two Survey Waves (2008–2018). In *Rural quality of life* (pp. 370-382). Manchester University Press.
- Woodhill, J., Kishore, A., Njuki, J., Jones, K., & Hasnain, S. (2022). Food systems and rural wellbeing: challenges and opportunities. *Food Security*, 14(5), 1099-1121.
- Yardımcı, B. (2023). Türkiye’de Kırsal Alan Tanımının Serüveni. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 01(02), 193-213.
- Yavaşoğlu, F., & Özelçi Ecerel, T. (2023). Aktör Ağ İlişkileri Bağlamında Sosyal Sermaye, Yerel Kooperatifler, Bölgesel Kalkınma: İzmir, Ödemiş Bademli Kooperatifi. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 01(04), 374-397. <https://doi.org/10.61138/bolgeselkalkinmadergisi.1355775>

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Özgür Burçak GÜRSOY (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Özgür Burçak GÜRSOY (100%)